

**«Әдебиет және искусство»
журналы**

№7

1940

ЖЫЛЫ

«Он бір күн, он бір түн» - Аталмыш туынды алғашында импровизация ретінде 1938 жылы орындалып, соңынан хатқа түскен. 1940 жылы баспа әузіні көрген («Әдебиет және искусство» журналының 7, 8-номерлерінде). Шығарма 1983 жылы екі томдықтан алынды.

ОН БІР КҮН, ОН БІР ТҮН I

Алдымда тұр атақты батыр Саян,
Қол бастаған Шығыста осы ноян.
Қалың орман, биік тау, кәрі Байқал,
Сұрасаң көп тарихты қылар баян.

Қөшкен бұлттар батыстан Алтайды асып,
Өтуші еді Саянмен ақылдасып.
Тасын тіліп, орманы тауға шөккен,
Бұлт киінбей тұрмайтын мауқын басып.

Саянға жалғасады Қамар, Дабан*,
Нершенге құлаш ұрып одан арман.
Маңғолдан басын бастап,
Амурға** қосылады шекарадан.

Сихоталин батысын баурай басып,
Шығысқа тік тартады Амур тасып.
Сол жағынан шуылдап қатты тасқын,
Әмгүн кеп қосылады ақылдасып.
Бөреннің*** қырқасынан құлайды
Әмгүн, Жері сазды, батпақты сасыр емген.
Ортасымен қақ жарып өзен ағып,
Төбесін қалың жыныс орман көмген.

Ақырған аюы бар орманында,
Қасқыр өтпес қалыңда сол жағында.
Барыс пенен жолбарыс кей жерінде,
Қопасынан көрінед анда-санда.

Тағы шошқа, қабан мен ілбісіні,
Сасыр, сазын кезеді күні-түні.

Ағаш басын тиіндер сайран етіп,
Дүлейде түлкісінің шықпайды үні.

Нуы бар маңайына жан бармаған,
Жалғыз-ақ ер большевик аралаған.
Аңдар да аңдып бағып жүре алмайтын,
Басталды бір оқиға осы арадан.

II

Суылдап қалың орман жел ойнады,
Көшіріп бұлт тақтасын көк ойнады.
Көшуге керуендей сұрала бұлт,
Әмгүннің суы тасып, бірге ойнады.

Сол кезде дүріл шықты аспан жарып,

Жер шайқалған секілді көк қозғалып.
Бұлт қоюланып екпіннен тау дірілдеп,
Бес минутте басылды дүріл барып.

Қапсағай қара бұлттың арасынан,
Ақ бұлт түсіп келеді жерге таман.
Орманның аңы да аң-таң, құсы да аң-таң,
Жан иесі қалмады таңданбаған.

Ақ бұлт жерге таянды төсін керіп,
Астындағы салмақты бір затқа еріп.
Шыға бере нұр шашқан күн секілді,
Тарам-тарам ақ жібек әсемденіп.

Қызыл арай сапиян тымақ киген,

Қомақты ғып беліне қару ілген.
Ақ жібектен аяғын үзеңгілеп,
Адам екен ақ бұлт жерге төнген.

Сөгілген аппақ арай күннің шеті,
Жерге жетіп тоқтауға алған беті.
Қалың орман еркіне жібермейді,
Ағашқа қалды ілініп «бұлттың» шеті.

Заңғарға ілінгенін есептемей,
Жан-жағына көз салу есіл-дерті.
Сол асылған ағаштың бұтағында,
Жас адамның өлу ме әлде серті?!

Тышқандай көп жортады жолбарысы,

Қап-караңғы түнектей орман іші.
Толқын ұлып өзенде, тасқа соғып,
Орманға үнін қосқан қорқынышты.

Көзінен от жанады электрдей,
Еркін тұр, ол биікте бұйым көрмей.
Жарқ етті қынабынан асыл пышак,
Қиды тез үзеңгісін көп бөгелмей.

Ол түгіл айтушының зәресі ұшты,
Зуылдаған бойымен жерге түсті.
Асылса да бұтаққа тұра бермей,
Ажалға қарсы ұмтылған неткен күшті.

Әлде ол жан тапсырып өлді ме екен,

Не талықсып жаралы болды ма екен?
Күнде жортып жүретін аю, барыс,
Азық қылып жас тәнін жеді ме екен?

Ұшыраған бұл күйге қандай адам,
(Оқушым өзім де аң-таң болдым
бұған!)

Қайдан келді, бұл жерге қалай түсті,
Білуге жөн-жоспарын кеттім соған.

III

Бүйректей домалатып тастарды ұрып,
Жағалай жасыл орман перде құрып.
Кәрі Еділ жиегіне қаймақ атты,
Алқадай мөлдірінің сөлін түріп.

Ескі Еділ ерді көрген бұрын талай,
Халқы үшін құрбан болған жан аямай.
Ашуын жағадағы тастан алып,
Толқынмен ұрушы еді тоқтай қылмай.

Таситын кейде Еділдің келіп жыны,
Есінде Пугачев пен Разині.
Басқа ұрған, патшашылдың басын алған,
Тік шыңда ілулі тұр қылыш қыны.

Халық үшін қанын шашқан есіл ерлер,
Жеңген жоқ еңбегінді ескі шерлер,
Қастықтың қара түнін талқан қылып,
Молаңа гүл орнатты бүгінгі ерлер.

Аспандап сол Еділден көктей асып,
Қос қанат табанына бұлтты басып.
Үн қосып Орал тауы айғайына,
Алтыннан қалып жатыр шашу шашып.

Аспаңдап Күншығысқа тура салды,
Қонбауды неше сөтке мойнына алды.
Ұшқанда геройлардың экипажы,
Асау жел ілесе алмай кейін қалды.

Әуені жүндей түтті пропеллер,
Үндерін үдей соқты машиналар.
Бақыттың айға аттанған алыбы деп,
Сүйініп қала берді талай жерлер.

Ертiске ертегi айтып тоқтаған жоқ,
Көшiмдi хан едi деп жоқтаған жоқ.
Тарихқа Жармақты да жаза кеттi,
Баяндап бәрiн бiрдей даттаған жоқ.

Шыңғыстан бұрын туған ер Енисей,
Қалыңнан қалай өттiң дедi Енисей.
Аспанға ақыл айтып не қыласың,
Шүкiр қыл өткенiме қарыма iлмей.

Осылай ұшып келед Отан ерi,
Аспанның ақ иығы мiнгендерi,
Ақын да, әкипаж да бiрге отырған,
Осы айтқан сол сапарда көргендерi.

Болғанда үшінші күн бензин бітті,
Әуеде толқын күші артып кетті.
«Қонамыз ұнаған бір жайлы жерге,
Қарғы!» - деп Валентина жарлық етті.

Отырған штурман боп Роскова,
Бұл бұйрық құп ұнады Маринаға.
Қолға алып парашютпен бұлт секілді,
Әмгүннің сүңгіп кеткен орманына.

IV

Экипаж орманды асып, тауды басып,
Қонуға жер іздеді ақылдасып.
Жүлгесі екі таудың тар кезеңде,
Қон деді, құтты құсым, қойнын ашып.

Көрмеген қонақ қонды қасыма деп,
Анадай Әмгүн жатыр шашу шашып.
Шашуы ақ толқын мен көбік қана,
Көзделген күдіргесі араласып.

Шерткізді Валентина көкке сарын,
Қолданбасқа болмады қолда барын.
Әуелердің жүрегін қабат тіліп,
Әмгүннің аққан айғай бұзды жарын.

Жарға тиген жаңғырық орман кетті,
Әр бәйтерек түбіне түгел жетті.
Кімге сөйлеп, кімге айтып хабарлайды,
Анық шынын айта алмай мазақ етті.

Бағана бұлттан түсіп өлмепті адам,
Өмірге үмітпенен басты қадам.
Қалын нудың ішіне кетті кіріп,
Хабар беріп тұр ғой деп осы маған.

Сайрады әрбір ағаш басқан сайын,
Тұр дегендей достарың мұнда дайын.
Бұлт ойнады, түнерді күн төбедең,
Орманнан орманға атып нажағайын.

Сөз сөйлеген секілді әрбір жапырақ,
Бері кел деп шақырад басын бұлғап.
Жапырақтардың барлығы тамашалап,
Қайдан келдің дегендей жанған шырақ.

Тұр еді қалың тікен тырбақталған,
Кемпірдей бүкірейіп тозып қалған.
Бағана ер түскенде төбесінен,
Қыдықтап ұстай алды жан-жағынан.

Орманның көргені ме, күлгені ме,
Садағын сан жапырақ ілгені ме.
Күтпеген көктен түскен қандай жан деп,
Тілегін болаттықтың білгені ме?

Бұрын адам бармаған қалың жыныс,
Аймағында болса да мың сан ұлыс.
Күн сәулесі түспейтін кей жерінде,
Аңнан басқа алмаған бұдан тыныс.

Осы еді жалғыз адам дара барған,
Қандай боп шығар екен әл мен дәрмен.
Атасы аю еді бұл орманның,
Тас атса қарағайды екі жарған.

Дүлейге келген кезде жалғыз кісі,
Еркін ед, қауіпсіз ед қашпай түсі.
Білмеймін, бақырған ба, шақырған ба,
Жөнелді күңіреніп орман іші.

Шоқтықты, алып қолды, тапал бойлы,
Жуан мойын, қысық көз, арам ойлы
Өтіп бара жатты да, тұра қалып,
Қозғалмай Маринаға қарап қойды.

Көз айырмай тұрысты көпке шейін,
Біраздан соң дене үйір болды бейім
Ер жүрекке ер жүрек тура келді,
Шегінбеді екеуінің бірі кейін.

Білмеймін, батпады ма, сыйлады ма,
Әлде ол ер әйелді қимады ма.
Жалт беріп жөнелді аю батыр,
Тез жет деген секілді мұратыңа.

Тағы жүрді ілгері, жарылды орман,
Мылтық даусы естілді жан-жақты ұрған
Айналаның барлығы жаңғырады,
Естілгенін кім білсін қай жағынан.

Асып түскен дауысқа тағы да ерді,
Қара жолдай басады қиын жерді.
Алаңдау бір кезеңнен қаз отылы,
Асайын деп әр қарай жүре берді.

От орнындай жер екен айналасы,
Кім байқасын болған соң шөп арасы.
Құйыға белуардан кетті батып,
Басталды оқиғаның бір саласы.

Күшін жұмсап ұмтылды жанталасып,
Дегбірін кетірген жоқ онша сасып.
Өзін-өзі құйыдан жұлып алды,
Екі қолмен сау жердің шетін басып.

Батпағымен үстінің судан өтті,
Тазартып бәрін жуды, сабыры жетті,
Су бойымен жүруге және қиын,
Тітіретіп салқыны денеге өтті.

Орманда байлық көп қой толып жатқан,
От тұтатты Марина қу бұтақтан.
Кептірініп алудың қамы еді бұл,
Асықпай әдісі сол тезден тапқан.

Кептірініп, киініп жатқан кезде,
Тұрмайды-ау табиғат та бір мінезде.
Үйіріліп, боратып құйын соғып,
Өрт жөнелді орманға жанып лезде.

Алай-түлей ұйытқып түтін жамырап,
Шатыр-шүтыр ағашты отпен сабап.
Іліп ала дайын ед Марина да,
Заулаған от айнала алды қамап.

Марина айтты: «Япырмау, өлгенім бе,
Жоқ әлде қайратыма сенгенім бе,
Бақытты Отанымның зор сенімін,
Жоғалтып осы арада бергенім бе?»

Жалын заулап түтіні аспанға ұшып,
Тас-талқан боп безінді аңдар шошып.
Екі қолын қусырып төсіне сап,
Марина тұрып қалды өзін құшып.

Алдында Кремль тұр нұрын шашып,
Данаға жолығуға есік ашып.

Жұлдызы Кремльдің күндей жанып,
Қарайды бәрінен де биікке асып.

Тізіліп командирлер қатар тұрған,
Алдында политбюро қатарынан.

Қасында Ворошилов честь көтеріп,
Шаттықпен шықты бәрі ең алдынан.

«Уралап» барлығы да Отан үшін,
Бұл дауыс таңдаңдырды орман ішін.
Мен неге бұл қызықтан қаламын деп,
Тасқынды келді өңіне шаттық пішін.

Марина жалт қараса от қамаған,
Шығуға мүмкіндік бар қай жағынан.
Лаулаған екі ағаштың арасымен,
Тезінен жүрексінбей жүрді арман.

«Жетуші ед әлдеқашан Комсомолға*,
Бөгелер реті жоқ, ешбір жолға.
Ізделсін Тайгалардың бойымен деп,
Тарады қазір жарлық айналаға».

Москвадан осылайша хабар берді,
Анықтап қараңдар деп айтқан жерді.
«Мәлімсіз қайда екені экипаждың» -
Деген сөз шарлап алды бүкіл елді.

Шаттықпен күтіп тұрған Комсомолда,
Өкініп мойып қалды барлығы да.
Табамыз, келед қонақ, саспаңдар деп,
Партия қайрат берді барлығына.

Ұшқыштар көк бетіне шықты қайнап,
Орманды тұман басып, қойды байлап.
Дауысы самолеттің естіледі,
Таудағы қонғандарға ақырын жайлап.

Қасында жәрдемшісі командир де,
Екеуі кеңес құрып отыр бірге,
- Біздерден алыс кетті іздеушілер,
Келген жоқ әлі дыбыс жақын жерге.

Шыдармыз, табар бізді саспаңыздар,
Жалғыз-ақ бір қиын тұр ауыр ызғар.
Марина бізден бөлек алыс қалды,
Ол іздеп экипажды қалай табар?

Арада осылайша үш күн өтті,
Летчиктер іздеуде жүр осы бетті.
Тұманнан көре алмайды амал нешік,
Әйтпесе осы жерден талай өтті.

Ертемен тұман тарап, жадырады,
Айығып кетпесе де ыдырады.
Серпіліп сұрала бұлт екі жаққа,
Орман мен тау арасы ажырады.

Бір кезде даусы шықты самолеттің,
(Табатын мезгіліңе жаңа жеттің).
Қыспақта, екі таудың арасында,
Әмгүннің қос тауында, арғы беттің.

Тұр екен «Родина» экипажы,
Жалаумен тіл қатады айтқан назы.
Жерде, көкте қуаныш болды бірдей,
Неше айналды заманның өнерпазы...

V

Марина жанталасты өрттен қашып,
Маңайы қалың қорық қалған басып.
Қан шеңгел, кемпірқосақ тікендерден,
Сыдырып сырт киімін жөнелді асып.

Жыныстан жыныс бойын кетті безіп,
Өрт қалды күйдіре алмай, күдер үзіп.
Бір жерден келе жатты ақырын басып,
Бірден ол тұра қалды, дыбыс сезіп.

Қарасы түсі суық шұбар барыс,
Оқ бойы жерде ғана, емес алыс.
Мылтығын қолына алып ыңғайланып,
Марина қиқуменен берді дыбыс.

Адамның шыдамады айғайына,
Шошынды оқ тигендей мандайына.
Мылтықпен зуылдатып екі тартты,
Қорықты да, ол кетті өз жайына.

Бір кезде өтті қаптап самолеттер,
(Маринаға еңкейіп қолыңды бер)
Орманға орап алған Маринаны,
Көрсетпей қала берді бейшара жер.

- Дариғай, шарықтаған қайран аспан,
Сырлас ең талай рет ақылдасқан.
Тұйғындай түйілдіріп, кейде шүйгіп,
Қарқындап самғаушы едім тоқтамастан.

Тағы да Марина, эне, ойға кетті,
Секундта Москваға келіп жетті;
Тоғызда тұлымшақты үйде қалған,
Иіскеді ол, жүрек жарған жас бөбекті.

Қызықтан қызық туып қайнап жатқан,
Бақытты қарашы әне келешекті.

Тайгада анам менің жоғалған деп,
Бола ма, әлде менің қызым дертті.

Мен осы серт еткенде ер емес пе ем,
Жаситын, жалыным қайда кетті.

Деді де өз-өзінен жігерленді,
Кезермін, табармын деп самолетті.

Кеш болды, қоңырланып түнерді орман,
Тым құрыса бір алаң жоқ, әттең арман.
Көрпесін қара албасты жаба салып,
Тұрғандай аңдар қамап жан-жағынан.

Отырды бір ағашқа арқа қойып,
Қайратын қажытпады қорқып, мойып,
Аңдардың гүрілдескен дыбысымен,
Алып тұр, түн мазасын тишын жойып.

Сорлы түн, сол арманға қалған құлап,
Ешкімнің білер емес жөнін сұрап.
Мылтығын қолына ұстап мызғымастан,
Отырды түннің сырын тамашалап.

Өмірде атпас па екен орман таңы,
Басқа ма табиғаттың мұнда заңы.
Қашан ол жарық күтіп сарылғалы,
Ұйықтауды білмейді екен орман аңы.

Кенеттен арыстан ба гүрілдеді,
Даусынан түн мен орман дірілдеді.
Қашан маған келед деп күтті Маня,
Жан алқымда және көз ілінбеді.

Ажалдай қара түннің түсі суық,
Ойнайды қараңғылық өзін қуып.
Мазасыз мең-зең орман сезер емес,
Тұрғандай минут сайын ажал жуық.

Ел үшін, Отан үшін жүрген адам,
Шыдады, күйінсе де сүйген адам.
Халық үшін қандай қайрат ету керек,
Зер салып түсінбейді-ау кейбір надан.

Ер қыздың сенім күшті жүрегінде,
Ол жетпей кім жетеді тілегіне.
Жүрегін шам ғып жағып алған жанға,
Қауіптің қорқынышпен керегі не?

Ұялды ертең орман Маринадан,
Мынау деп, барлық сыйлық бізден
саған.

Қарақат, малинасын тізіп қойды,
Тікендер мейман үшін даярлаған.

Мінекей ішем десең аққан бұлақ,
Май қосқан, міне, біздің саңырауқұлақ,
Отанның батыр қызы, болат жүрек,
Қарағым Маринаян, барым сол-ақ.

Он бір күн, он бір түн осылай кешті,
Бір кезде таң сызылды, бұлттар көшті.
Тұр еді жалғыз ағаш жалаңашта,
Жұмбақтың ең қиынын осы шешті.

Тұр еді, айғай салып Маринаға,
Ақтандақ ұқсап мөлдір дарияға.
Саңқ еткен қыран құстың даусындай боп,
Соғылды мылтық даусы бір қияға.

Күн шықты Кремльдің жұлдызындай,
Шаттықта бақытты елдің ындызындай.
Әуелі Маринаны келіп сүйді;
Жаным-ай, қажыдың ба күн-түн
тынбай?!

Марина күн күлгенде бірге күлді,
Күн нұрын садақ қылып мойнына ілді.
Тағы да жаңғырықты тау мен орман,
Қиқудың түп тамырын енді білді.

Қарап тұр табиғат та қызық істі,
Қызықтап қиядағы ұшқан құсты.
Жалт етіп күн шағылған маңдайына,
Өзі ұшқан экипажға көзі түсті.

Қажыған, әлсіреген, талған дене,
Еріген майдай болды әлденеге.
Жан досым Валя, Поля қайдасың деп,
Аяңдап жүріп берді сонау өрге.

Ту тіккен, музыка ойнап, қабыл еткен,
Келемін деді, міне, Кремльге.
Жүрегін жұлып алып қуанғаннан,
Мың рақмет, - деді, - дана кемеңгерге!

Алдынан ақ жүзімен күліп-ойнап,
Полина келіп басты жүрегіне.
Елінің еркін сүйген ер Марина,
Мәңгілік жетті сүйтіп тілегіне.

*Тау аттары

** Өзен аттары

*** Жотаның аты